

Е З И К О З Н А Н И Е

L I N G U I S T I C S

СЕМАНТИЧЕН И ПРАГМАТИЧЕН АСПЕКТ НА ИМЕННАТА
ДЕТЕРМИНАЦИЯ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Ваня ЗИДАРОВА

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

E-mail: vanya.zidarova@gmail.com

SEMANTIC AND PRAGMATIC ASPECT OF NOUN DETERMINATION IN THE MODERN
BULGARIAN LANGUAGE

Vanya ZIDAROVA

Plovdiv University „Paisii Hilendarski“

E-mail: vanya.zidarova@gmail.com

ABSTRACT: Noun definiteness is a functional semantic category with a wide range of means for expression. It is a specific noun category, unlike other noun categories. The definiteness is a communicative pragmatic category based on tree types of oppositions. The semantic opposition singularity/non-singularity. The communicative opposition reference/non-reference. The graded pragmatic opposition non-identifiedness/identifiability/identifiedness. Neutralization of the oppositions and competition among the determiners is realized in the generic use of the noun in the utterance.

KEYWORDS: noun, definiteness, semantics, pragmatics, opposition.

През 80-те и 90-те години на ХХ век се наблюдава своеобразен бум в изследванията относно *детерминацията* (свързвана главно с определеността и неопределеността) в семантичен аспект. Авторите започват да излизат от рамките на именната форма и да навлизат в сферата на именната фраза и на изречението. Този преход от словоформа към изказване е съпроводен с преориентиране и на подхода, като формално-граматичното описание постепенно се измества от логико-прагматично и комуникативно. Основен принос за модерния прочит на детерминацията имат В. Станков, Р. Ницолова, М. Лакова, Г. Гаргов, Т. Шамрай, Ст. Буров, В. Маровска, Ив. Куцаров и други. След като изследователите се отказват от тясно морфологичното описание на категорията и нейните средства, още през 80-те години на ХХ век започва да си проправя път теорията за референцията като възможен аспект при анализа на детерминацията. Теорията за референцията (при цялата ѝ сложност) се превръща в основна призма, през която се интерпретират речевите факти. За сравнително кратко време се родиха изключително голям брой по-общи и по-частни изследвания, които вече е почти невъзможно да бъдат обхванати в цялост. Всяко поредно изследване внася нова гледна точка и стига до собствени заключения. В резултат на това, колкото повече се работи по темата, толкова по-неясна става тя. Съдържанието на *детерминацията* се оказва твърде богато и твърде разнородно, което определено поставя някои бариери пред лингвистите. От една страна, многопосочността на мненията и гледните точки до голяма степен се дължи и на различните подходи, които се прилагат от авторите. От друга страна, термините, които авторите използват, влизат в синонимия помежду си. В един момент започна да изглежда така, сякаш споровете не са принципни, а чисто терминологични.

Можем да обособим все пак три основни направления, в които се движи семантичната интерпретация на категорията *детерминация*:

1. Логическо (когнитивно), което разглежда номинацията като вид квантификация.
2. Референциално (което се проявява в две разновидности: логико-референциално или комуникативно-референциално), което се концентрира върху отношението между номинативното средство и извънезиковия свят. Това всъщност е най-старият подход, макар че първите му представители в българската граматика (още през Възраждането) не осъзнават

същността му така, както днес се интерпретира. В контекста на това направление категорията се разглежда и като средство за деиктичност, кореферентност и кохезионна свързаност в рамките на дискурса.

3. Прагматично (функционално, комуникативно), което изхожда от отношението на субекта към означения обект и начините за представяне на този обект с оглед на комуникативната интенция на говорещия. Разбира се, веднага се оформя и едно средно направление, съчетаващо, доколкото е възможно, посочените три подхода. Това е *логико-прагматичното направление*, което се оказва и най-плодотворно като гледна точка, затова все повече изследователи следват именно този подход. За всички е ясно, че само от логическа или само от прагматична гледна точка описанието на *детерминацията* би било непълно.

Посочените направления рядко са представени в чист вид. Всяко изречение е сложен знак, рефериращ отрязък от извънезиковата действителност. Така че различните подходи всъщност не бива да се противопоставят, те взаимно се допълват, представяйки различни аспекти на *детерминацията* като езикова категория. Ако има някакво единство в мненията, то е, че тази категория принципно се отличава от традиционните именни морфологични категории. И въпреки напредъка, който бележи българистиката по въпроса, нерешени остават редица въпроси от фундаментално естество, трите най-важни от които са: структура на съдържанието, опозиции, диференциални признаци.

В българската лингвистика структурирането на *детерминацията* чрез система от диференциални признаци е широко разпространено като метод. Според мене това е много подходящ подход при структурирането на езиковите категории. Понякога признаците се посочват отделно, друг път се представят под формата на опозиции. Именно от посочените опозиции може да се съди за отношението на изследователя към един или друг семантичен признак. Ето какво разнообразие се наблюдава по отношение на семантичните признаци, формиращи семантиката на категорията: *референтност, единичност, известност, дефинитност* (Лакова, 1983); *единичност, екзистенциалност, всеобщност* (Косеска-Тошева, Гаргов, 1990); *референтност, тоталност, идентифицираност, сигнификативност* (Станков, 1995); *специфичност, определеност, идентифицираност* (Буров, 2004); *дискретност, лимитираност* (Шамрай, 1990); *референтност, тоталност, определеност, идентифицираност* (Маровска, 2013); *специфичност, референтност, фиксираност, определеност* (Ницолова, 2008).

Най-често анализирани опозиции: *определеност : неопределеност, идентифицираност : неидентифицираност, референтност : нереперентност, единичност : неединичност*. Много от авторите залагат и на добилата популярност *специфична : неспецифична неопределеност*¹. Това многообразие от признаци се дължи според мене на две причини. Първо, различен терминологичен апарат на авторите, които наблягат или повече на логическата, или повече на комуникативната страна на категорията. Второ, желанието на всеки автор да представи оригинално описание, внасяйки нови и нови признаци. Всъщност значителна част от посочените семантичните признаци са твърде близки по съдържание и между тях може да се открият елементи на синонимия. Например признаците *тоталност, единичност, специфицираност, лимитираност, цялостност, конкретност*. Всички те визират един отделен обект от понятийното множество. Признаците *определеност* и *неопределеност* са почти лишени от съдържание, въпреки тяхната традиционност. Те не дават яснота по въпроса какво точно е *определеност*, респ. *неопределеност*, кога обектът е „определен“ и какво означава това. Всъщност всеки автор се опитва да замени тези утвърдени признаци с нови именно защото „определеност“ и „неопределеност“ звучат неконкретно и неясно откъм съдържание. Едва ли някой би могъл да каже какво точно означава един обект да е „определен“ или „неопределен“. Като отчитам постигнатото досега в българистиката, предлагам виждането си за начина, по който може да бъде описана и структурирана именната *детерминация*. Трите водещи насоки в описанието са: *семантична, референциална* и *комуникативно-прагматична*. Смятам, че съчетаването на тези три ракурса дава възможност да се направи относително достоверен и изчерпателен модел на *детерминацията*. В семантично отношение анализирам именните фрази с оглед на тяхната денотация, връзка с извънезиковата действителност и

¹ Срв. *субективна:обективна определеност* (Ницолова, 2008).

логическите операции над екстенционала, водещи до квантифициране на отделен негов елемент. Референцията интерпретирам не в тесния смисъл, присъщ на логическата семантика и философията на езика, за които референцията стои твърде близо до денотацията и е свързана с признаци като истинност и екзистенциалност на обекта. Не я интерпретирам и в твърде широкия смисъл, който я приравнява до актуализация, употреба на езиковите изрази. Моето схващане е, че референцията е целенасочен и субективно детерминиран акт на употреба от страна на говорещия с оглед на комуникативния акцент, който говорещият желае да постигне. Затова допускам съществуването както на референтна, така и на нереферентна употреба на името. При референтна употреба се има предвид, че името назовава конкретен обект, елемент от екстенционала, който говорещият е в състояние да изолира като отделен. При нереферентна употреба говорещият използва името не по отношение на отделен референт, а с целия присъщ му екстенционал, като се включват всички интенционални признаци на класа. Актът на референция има не само логически, но и комуникативен аспект. В прагматично отношение разглеждам *детерминацията* на първо място с оглед на комуникативните цели на говорещия. Лингво-прагматичната насока се изразява в отчитане на ролята на комуникаторите, особено на продуциращия субект, който построява изказването на първо място с оглед на комуникативната си компетентност и на второ място – с оглед на комуникативните си намерения. Именно от прагматична гледна точка говорещият избира и съответните изразни средства, които съответстват на комуникативните му намерения. С помощта на логическата семантика, която предписва по-строги правила, не може да се представи общо задоволително категорията *детерминация*. Защото само логическата интерпретация е с недостатъчна обяснителна сила. Само прагматичният подход пък дава твърде широко поле за интерпретации, които най-често са оспорими или недоказуеми. Задоволителна обяснителна сила показва теорията за референцията, но разбираана не в логически, а в комуникативен план. Но най-пълно описание може да се постигне единствено при съчетаването на трите ракурса – *семантичен, референциален и прагматичен*.

За общо семантично съдържание на категорията приемам *отношението на участниците в комуникативния акт към предмета на съобщението*. Тоест как говорещият представя определено мисловно съдържание с оглед на комуникативните си намерения. Концептуалната база се свежда до следните тези: 1) съдържанието на категорията е с подчертано комуникативно-прагматична насоченост и се реализира в рамките на речевия акт; 2) определящо значение за интерпретацията на фразите имат двамата участници в комуникативния процес – адресантът и адресатът; 3) прагматичната интерпретация се предхожда от логическа операция над екстенционала; 4) адресантът прави индивидуална проекция на предмета на съобщението, представяйки го по желан от него начин; 5) различните комуникативни проекции, които получава предметът на съобщението, не засягат концептуалното съдържание на знака, а само неговите комуникативни измерения. От двамата комуникатори приемам, че водеща роля има говорещият, тъй като той е продуцентът на изказването. Но не подценявам ролята и на слушащия, тъй като без него не може да се осъществи успешен в комуникативно отношение речев акт. В зависимост от предполагаемата информираност на адресата говорещият прави собствена проекция на мисловното съдържание, което иска да предаде. Тоест представя предмета на съобщението по адекватен за намеренията и възможностите си начин. Този начин обаче трябва да е съобразен до известна степен и с познавателната компетентност на адресата, ако говорещият иска да постигне успешен в комуникативно отношение акт. Два фактора определят начина, по който субектът ще представи назовавания обект или множество. Първо, как субектът *може* да представи обекта (което зависи от когнитивно-познавателните възможности на субекта); второ, как субектът *иска* да представи обекта (което зависи от комуникативните намерения на субекта).

Семантичните признаци, посредством които може да се представи семантичното съдържание на *детерминацията*, са свързани с начина на означаване и логическите операции, извършвани спрямо екстенционала квантификация; с комуникаторите и начина, по който те желаят да представят обекта – референтно или нереферентно; с комуникативните намерения на адресанта и косвено с комуникативната компетентност на адресата – да се извърши ли, или не идентификация. Три операции се съчетават при *детерминацията* на обектите: *квантификация (логическа); референция (комуникативна); идентификация (прагматична)*. Именно на базата на

тези три операции ще се основават и семантичните признаци, които приемам за релевантни. Тъй като не смятам за нужно да увеличавам и без това големия брой от признаци, опитвам се да опростя, доколкото е възможно семантичния модел, като сведа признаците до необходимия минимум. Не съм склонна да проявявам и терминологично словотворчество, тъй като го намирам за опасно начинание, затова се опирам на система от познати вече признаци, които смятам за релевантни. Приемам, че за описанието на семантиката на *детерминацията* необходимият минимум от признаци е: [\pm *единичност*], [\pm *референтност*], [\pm *идентифицируемост*] и [\pm *идентифицираност*]. Всеки от тях може да бъде представен опозитивно. Но трябва да се подчертае, че докато при признаците [\pm *единичност*] и [\pm *референтност*] наистина става дума за взаимно противоположни признаци, то в прагматично отношение съществува градуалност в процеса от неидентифицираност към идентифицираност. Между двата полюса стои признакът [*идентифицируемост*].

I. Признакът [\pm *единичност*] е когнитивен и се изразява в сингуларизация на обектите. Той е резултат от логическата операция, извършена спрямо екстенционала. Когато не се означава сингуларен обект/множество в неговата цялост, името участва в изказването с предицираща семантика и назовава класа от интенционална гледна точка. Трябва да се прави разлика между признаците [*единичност*] и [*единственост*]. *Единственост* е обективна характеристика, съществува само един такъв обект. Тоест множеството е равно на единица. Докато *единичност* се отнася за един денотат, но той не е задължително да е единствен, а може да е част от цял клас подобни денотати. *Единичност* може да се изрази с всяко броимо съществително, чийто екстенционал е членим. Например „масата“ е единичен представител на класа мебели „маса“. *Единственост* изразяват сравнително малко на брой думи от типа *Луна*, *Слънце*, както и апелативите *Иван*, *Мария*, *Пловдив*, описателни собствени имена като *Първата световна война*, *Баташкото клане*. Признакът *единичност* няма връзка с количеството обекти – обектът може да е един или да е някакво множество от еднородни обекти. В този смисъл той не е свързан с признака количество на обектите. Става дума всъщност за противопоставяне на обект (подмножество) – множество. Бих използвал и синонима „конкретност“ като най-близък до *единичност*, но го избягвам поради факта, че той навежда на корелат „абстрактност“, а не това е същността на опозицията. В семиотично отношение *единичност* се свързва с отделен обект, а *неединичност* – с десигната (концепта), който името означава. Референтни фрази от типа *Купих книгата*, *Направих резервация в един хотел*, *Разговарях с лекарите в отделението*, *Срещнах се с кмета* квантифицират обекта/обектите, отделяйки ги от цялото множество. Признакът [$+$ *единичност*] е най-присъщ на собствените имена, чиято основна функция е да индивидуализират и идентифицират обекта. Затова референтни фрази, маркирани с признака [$+$ *единичност*], могат да се разширят със собствено име, тъждествено в денотативно отношение: *Купих книгата „Пощенска картичка“*, *Направих резервация в един хотел – „Царевец“*, *Разговарях с директорите Николов и Петров*.

II. Признакът [\pm *референтност*] е комуникативен (в съответствие с моето по-тясно разбиране за референцията като субективен акт на отнасяне) и позволяващ на говорещия да представи обекта по два начина – *референтно* или *нереферентно*. *Нереферентност* е налице тогава, когато обектът е назован с оглед на предициращите го признаци. *Референтността* предполага съществуване на конкретен обект/индивид, за когото се отнася изказването. *Референтни* са имената (фразите), съотнесени с конкретен индивид/елемент от екстенционала, напр.: *Счупих чашата*; *Прочетох книгата*; *Къщата изгоря*; *Деца са на двора*; *Вчера се скарах с една продавачка*; *Намерих портмоне на спирката*; *Отсреща стои една жена и ни наблюдава*. *Нереферентни* съответно са имената (фразите), с които се назовава целият екстенционал на името, и то от интенционална гледна точка като съвкупност от признаци, напр.: *Това е чаша за вода*; *Обичам да чета книги за животни*; *Имам нужда от нова рокля*, *Петров бе избран за министър*. *Нереферентна* е употребата, при която името назовава целия екстенционал, присъщ на знака по силата на езиковия код. При референтна употреба се акцентира върху обекта, а при *нереферентна* – върху качествата на класа обекти. *Нереферентност* е налице, когато името е в предикативна позиция (предикатив в състава на именното сказуемо). Тогава името назовава целия клас обекти като носители на даден признак, напр.: *Това е списание*. = Това е x, което е [*вид периодично издание*] = *Това е вид периодично издание*; *Тя остана вдовица*. = Тя е x, което е [*жена, чийто съпруг е починал*] = *Тя е жена*,

чийто съпруг е починал. Възможно е обаче и в предикативна позиция името да е референтно. Това се наблюдава при изказвания за твърдение, в които референтът съвпада с глаголният субект: *Васил е приятелят на дъщеря ми, Лисабон е столицата на Португалия, Никола е първата ми любов.* Предикативът може да придобие *референтност* и ако получи разширение чрез определение или определително изречение, напр.: *Това е колата, с която катастрофирахме; Това е списанието, което си купих вчера.* Спорни са случаите, в които името е в аргументна позиция, напр.: *Купих си чанта – Искам да си купя чанта.* В логическо отношение няма съществена разлика между употребата на „чанта“ в изказванията *Това е чанта* и *Купих чанта*. И в двата случая на преден план се изтъква атрибутивната природа на обекта. В комуникативно отношение обаче, с оглед на цялостната семантика на изказването, същите имена могат да бъдат определени като референтни. Те назовават конкретен обект от съответното множество. За този прочит спомага и миналото време на глаголната фраза, с което се придава конкретно измерение на изказването и на неговите елементи. Имената в *Купих книга, Намерих пръстен, Срецнах коминочистач* означават в комуникативно отношение „купих конкретна книга“, „намерих конкретен пръстен“, „срецнах конкретен коминочистач“. На преден план се извежда конкретният денотат, а не признаците на класа. Тъй като давам предимство на прагматичния аспект на фразите и изхождам от комуникативното съдържание на изказването, предпочитам да разглеждам имената в такива изказвания като референтни. Въпреки това съм склонна да приема, че този вид фрази стоят максимално близо до нереперентните, без обаче да са безусловно такива. Тяхната *референтност* се променя в посока *нереперентност*, ако сменим контекста, като придадем на изказването неактуалност или хипотетичност. Това става чрез промяна на глагола *сказуемо* и неговите модално-темпорални параметри. Според мене в система на *реалис*-употребата е референтна, името се отнася до конкретен реален обект; в система на *иреалис* името има същите референциални качества – *нереперентност*, както и в предикативна позиция. При нереперентните фрази прагматичните признаци са ирелевантни.

III. **Признаците [± идентифицируемост] и [± идентифицираност]** са прагматични и са свързани с начина, по който говорещият *може* и *иска* да представи обекта, както и с начина, по който е представен обектът в реализираното изказване. Смятам, че признакът [± идентифицираност] стои максимално близо до признака [± определеност], който обаче се старая да избягвам, поради неговата неяснота и множеството разнородни употреби, които са размили съдържанието му, както и поради връзката му с членуването и морфологичната интерпретация на категорията. *Идентификацията* е познавателен акт, който представлява доведен докрай процес на познание. Той се предхожда от индивидуализация и се противопоставя на предикацията. *Идентификацията* представя винаги референтна. Тя представя обекта като „той“, докато предикацията представя обекта като „такъв“. *Идентификацията* традиционно се свързва с признака „познатост“ на референта, който също има прагматично измерение. Познатостта на референта е докомуникативна познавателна характеристика. Тя може да е достатъчна, но и да не е достатъчна като предварително условие, за да се осъществи идентификация. Всеки идентифициран обект е познат, но не всеки, който е познат, задължително би могъл да бъде идентифициран, *напр.: От прозореца на колата ми помахна млада жена.* В случая имаме визуална перцепция, която не е достатъчно познавателна, за да налага идентифициране на въпросната жена. По тази причина не смятам признака [познатост/известност] за семантично релевантен в съдържанието на *детерминацията*. Този признак се приема само за пресупозитивна база на останалите прагматични признаци. Признакът [± идентифицируемост] е свързан с възможността на адресанта да осъществи идентификация. Тази възможност може да бъде реализирана в изказването и тогава се актуализира и признакът [+ идентифицираност]. Ако възможността остане неосъществена на ниво изказване, се актуализира признакът [- идентифицираност]. Признакът [± идентифицираност] е свързан както с адресанта, така и с адресата. Докато признакът [± идентифицируемост] е свързан основно с адресанта, с неговата познавателна компетентност и прединформацията, с която разполага. Градацията, която свързва прагматичните признаци, е следната: *неидентифицираност (Работя в училище, Сестра ми работи в болница, Живяла съм с момиче от Пловдив) – идентифицируемост (Работя в едно училище, Сестра ми работи в една болница, Живяла съм с едно момиче от Пловдив) – идентифицираност (Работя в*

училището отсреща, Сестра ми работи в болницата, Живяла съм с момичето от Пловдив). Когато е налице едностранна *идентифицируемост* (възможност за идентификация само от страна на говорещия), има разминаване между информационните системи на комуникаторите. Актуализират се признаците [+ *идентифицируемост*] и [- *неидентифицираност*]. Ако говорещият знае, че събеседникът му е недостатъчно информиран, ще прибегне до неопределена именна конструкция или до конструкция, подсказваща, че той разполага с повече информация от адресата. Например: *Живее с момиче от Плевен, Живее с едно момиче от Плевен*. Ако говорещият е наясно, че събеседникът му разполага с достатъчната информираност за референта, ще използва конструкцията: *Живее с момичето от Плевен*. Най-интересна от комуникативна гледна точка е ситуацията, в която говорещият, разполагайки с възможност за идентификация, не я осъществява поради някакви свои съображения – било поради това, че смята идентифицирането в този момент за ненужно, несъществено, било поради желание да укрие информацията, с която разполага. Например в изказването *Дълги години работех в един завод за пластмаса* адресантът явно не смята за нужно да конкретизира въпросния завод. *Тоест* е следствие, на първо място, от комуникативната интенция на говорещия, а на второ място – от предполагаемата информираност на адресата. От значение се оказва не само възможността, но и желанието за идентификация. За точния семантичен прочит на такива фрази от голямо значение е контекстът – невербален и вербален. Факторите, които влияят върху *интерпретацията* на именната фраза, са вербални и невербални. Сред вербалните трябва да отбележим: 1. Семантика на съществителното име – например имената *колежка, приятелка, съседка, братовчедка* предполагат достатъчна познатост и възможност за идентификация; 2. Семантика на глагола – например глаголи за перцепция, за познание; 3. Граматични параметри на сказуемото като време, лице, начин на изказване, наклонение, като от най-голямо значение са *темпоралността, модалността и персоналността*. В плана на *реалис*, в плана на миналото/настоящото и в първо лице (когато субектът на действието и субектът на изказването съвпадат) са налице оптималните условия за реализиране на признака [+ *идентифицируемост*]. В плана на бъдещето и в условия на *иреалис*, както и с отдалечаване на говорещия от субекта на действието, е по-вероятно фразата да се интерпретира посредством признака [*идентифицируемост*]. Отношението между [\pm *идентифицируемост*] и [\pm *идентифицираност*] има следните разновидности:

1. Референтът е *идентифицируем* и *идентифициран* за двамата комуникатори: *Работя в аптеката от три години* (аптеката, в която се намираме; аптеката, за която говорим).

2. Референтът е *идентифицируем* само за говорещия, но остава *неидентифициран* в изказването и съответно – *неидентифициран* за адресата: *Работя в една аптека от три години* (несъмнено знам в коя аптека работя, но не уточнявам в изказването коя е тя и съответно аптеката остава неидентифицирана за адресата). Но с така структурираното изказване аз давам сигнал на адресата, че зная коя е тази аптека и бих могла да я идентифицирам и за слушателя в следващото изказване, напр.: *Работя в една аптека от три години. Тя/Аптеката, която се намира точно срещу пощата*.

3. Референтът е *идентифицируем* за говорещия и неидентифициран за адресата на изказването. Тази комбинация съвпада с предходната, но говорещият използва различно изказване, тъй като комуникативните му намерения са различни от тези в точка (2) – *Работя в аптека от три години*. Първоличният глагол изключва възможността говорещият да не знае коя е тази аптека, но целта на изказването не е да извърши идентификация, а да подчертае спецификата на референта – че това е *аптека*, а не *поликлиника, магазин, фирма* и т. н. В прагматично отношение връзката говорещо лице – степен на информираност – референт – реципиент допуска различни варианти:

- И говорещият, и слушащият разполагат с достатъчно информация и възможност, за да извършат двустранен акт на идентификация и да реализират тази възможност в изказването. В този случай се актуализират признаците [+ *идентифицируемост*] и [+ *идентифицираност*].

- Говорещият разполага с необходимата информация, за да идентифицира референта, но не реализира тази възможност в изказването си. Причините за тази нереализирана възможност могат да бъдат различни: защото не предполага у слушащия подобна информираност, защото смята идентификацията в конкретното изказване за ненужна

или несъществена, защото не желае поради някакви свои съображения да идентифицира референта. В такава случаи потенциалната възможност за идентификация остава нереализирана в речта и на равнище изказване е налице *неидентифицираност*. Актуализират се признаците [+ *идентифицируемост*] и [- *идентифицираност*].

• Нито говорещият, нито слушащият разполагат с възможност да идентифицират референта. В този случай се актуализират семантичните признаци [- *идентифицируемост*] и [- *идентифицираност*].

С оглед на признаците [\pm *идентифицируемост*] и [\pm *неидентифицираност*] са допустими следните варианти за вербализация:

• [+ *идентифицируемост*] и [+ *неидентифицираност*] *Чета книгата* (която ми даде);

• [+ *идентифицируемост*] и [- *неидентифицираност*] *Чета книга* (а не *вестник* или *списание*);

• [+ *идентифицируемост*] и [- *неидентифицираност*] *Чета една₂ книга за Възраждането*;

• [- *идентифицируемост*] и [- *неидентифицираност*] *Дай ми една₁ книга!* (няква книга, която и да е).

Относително пълният модел на детерминацията, включващ четирите семантични признака, с които работя – [\pm *единичност*], [\pm *референтност*], [\pm *идентифицируемост*] и [\pm *идентифицираност*], би могъл да се представи като включващ следните семантико-прагматични сфери (семантични възли):

Сфера 1. [+ *единичност*]; [+ *референтност*]; [+ *идентифицируемост*]; [+ *идентифицираност*]. Например: *Това е Мария. Котката спи на стола. Тази котка е бяла. Мария замина за Пловдив.*

Сфера 2. [+ *единичност*]; [+ *референтност*]; [+ *идентифицируемост*]; [- *идентифицираност*]. Например: *Преди години бях омъжена за един архитект. Работя в едно училище. Отседнахме в един мотел.*

Сфера 3. [+ *единичност*]; [\pm *референтност*]; [- *идентифицируемост*]; [- *идентифицираност*]. Например: *Купих си чанта. Получих писмо. Внезапно изскочи някакво куче. На партито се запознала с един художник.*

Тези три сфери се реализират само в аргументна позиция. Именно в такава позиция прагматичните признаци са от изключителна важност при представянето на референта. Тричленният модел на категорията включва само тези варианти. Но съществува и още една възможност. Това са именни фрази в предикативна позиция и в някои случаи на аргументна позиция, когато са употребени в система на *иреалис* или в неактуално изказване. Тогава имената означават единствено езиковия концепт, приписан им по силата на езиковия код. Те са носители на признаците [- *единичност*] и [- *референтност*], а името означава целия си екстенционал. В този случай прагматичните признаци стават нерелевантни. Това позволява да се обособи четвърта семантична сфера, която се противопоставя на предходните три сфери и прави модела на детерминацията четиричленен.

Сфера 4. [-]; [- *референтност*]. Поради своя аксиоматичен и хипотетичен характер в такива изказвания прагматичните признаци са нерелевантни. *Тя е студентка. Това е котка. Мразя хлебарки. Обичам мляко. Искам да имам син. Искам да стане министър.*

В четвъртата сфера, на която е присъща, на първо място, предикативност, на второ място, хипотетичност, са възможни и варианти от типа N-т в изказвания за твърдение: *Петров е учителят по химия на сина ми, Сопот е родното място на Иван Вазов, Паисий Хилендарски е авторът на „История славянобългарска“.*

Ако използваме прословутия „сватбен“ пример за Мери и шведа, за когото иска да се омъжи, като предпочетем избраникът да е българин, ще получим следните варианти:

1. *Мери се омъжи за българин.*

1а. *Аз се омъжих за българин.*

2. *Мери иска да се омъжи за българин.*

2а. *Аз искам да се омъжа за българин.*

3. *Мери се омъжи за един българин.*

3а. *Аз се омъжих за един българин.*

4. Мери се омъжи за българина .

4а. Аз се омъжих за българина.

5. Той е българин.

В изказване (1) и (1а) името „българин“ може да се интерпретира като „точно определен българин“ или като „българин, а не англичанин“. В първия случай името реферира конкретен обект, а във втория – клас обекти, класа на българите, и е нерелевантно. Ако говорим за конкретен обект, в първоличното изказване обектът е идентифициран за говорещия, а в третоличното изказване обектът може да е идентифициран за говорещия, но може и да не е идентифициран. Ако говорим за класа обекти, името е неутрално в прагматично отношение. В изказване (2) и (2а) хипотетичността на действието подсказва, че името „българин“ е употребено нерелевантно. Възможен е само прочит „българин, а не англичанин“. Прагматичните признаци отново са нерелевантни. В изказване (3) и (3а) важна роля има съпадението или несъпадението между говорещо и глаголно лице. В изказване (3) лицата не съпадат. Мери със сигурност знае за кой българин се е омъжила, но за говорещото лице този българин може да е както идентифициран, така и неидентифициран. В изказване (3а) говорещият знае за кого се е омъжил, обектът е идентифициран за него, но остава неидентифициран за адресата на ниво изказване. В изказване (4) и (4а) обектът „българин“ е идентифициран и за Мери, и за говорещото лице, и за адресата. В изказване (5) името „българин“ е нерелевантно и означава концепта „българин“ – *лице от български произход*. Прагматичните признаци са нерелевантни.

Според мене относително най-пълно семантиката на *детерминацията* се разкрива на равнище изказване, като в семантиката се включват когнитивни, комуникативни и прагматични признаци. Когнитивните имат базисен характер, а комуникативно-прагматичните са непосредствено свързани с реализацията на изказването. Функционално-семантичният подход дава най-добри възможности за се обхванат всички нюанси на категорията, както и различните по природа *детерминатори*. В изследването приемам за водещо описанието от семантиката към формата. Семантиката е комуникативно обусловена, тя е резултат от комуникативните намерения и нагласи на адресанта. Поради което смятам, че *детерминацията* може да се определи като *комуникативно-прагматична категория на съществителното име, чиято семантиката се реализира на ниво изказване*. Категорията е възможна за описание единствено през призмата на комуникативната ситуация, речеви акт и комуникаторите.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Буров, Ст. (2004)** Определеност/неопределеност и пространствено-временна локализация. – В: Познанието в езика на българите. Велико Търново: Фабер, с. 350–377. (*Burov, St. Definiteness/Indefiniteness and Space-Time Localization. – In: Poznaniето v ezika na balgarite. Veliko Tarnovo: Faber, s. 350–377.*)
- Косеска-Тошева, В., Гаргов, Г. (1990)** Семантичната категория определеност/не-определеност. – В: Българско-полска съпоставителна граматика. Том 2, София: БАН. (*Koseska-Tosheva, V. and Gargov, G. The Semantic Category of Definiteness/Indefiniteness. – In: Balgaro-polska sapostavitelna gramatika. Tom 2, Sofia: BAN.*)
- Лакова, М. (1983)** Семантика на въпросителните местоименни думи в съвременния български книжовен език във връзка с категорията определеност/неопределеност. // *Известия на Института за български език*, XXV, с. 147–178. (*Lakova, M. Semantics of the Interrogative Pronouns in Modern Bulgarian Regarding the Category Definiteness/Indefiniteness. // Izvestia na Instituta za balgarski ezik. XXV, s. 147–178.*)
- Маровска, В. (2013)** Референция и реферирание в света на езика. Пловдив: Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“. (*Marovska, V. Referencia i referirane v sveta na ezika. Plovdiv: Plovdiv University „Paisii Hilendarski“.*)
- Станков, В. (1995)** Семантични особености на категорията неопределеност на имената в българския език. – В: Проблеми на граматичната система на българския език. *Problemi na gramatichnata sistema na balgarskia ezik* София: Марин

Шамрай, Т. (1990)

Дринов, с. 87–150. (*Stankov, V. Semantic Specific Features of the Category Indefiniteness in the Bulgarian Language. – In: Problemi na gramatichnata sistema na balgarskia ezik. Sofia: Marin Drinov, s. 87–150.*)

Типологична характеристика на категорията определеност/неопределеност (върху материал от български и фински език) – В: Годишник на Софийския факултет, ФСФ, кн. 1, с. 126–175. (*Shamray, T. Typological Characteristics of the Category Definiteness/Indefiniteness (Based on Material from Bulgarian and Finnish). – In: Godishnik na Sofiiskia Universitet, kn. 1, s. 126–175.*)